

Welkom

Rondom de historische binnenstad van Leiden ligt sinds 1659 een zes kilometer lange vestinggracht. Deze Leidse singels vormen een van de grootste stadsverdedigingswerken van Europa waarvan de structuur nog intact is. De singels vormden tot 1896 de stadsgrens: het station van Leiden lag voor die tijd dus in Oegstgeest. Inwoners van Leiden hebben het initiatief genomen om van dit unieke cultureel erfgoed één groot aaneengesloten park te maken: het Singelpark. Wil je meehelpen, meld je dan aan bij de Vrienden van het Singelpark.

De teksten van de wandeling zijn van Ap Zwinkels en ingesproken door Bianca Stokman. Ap Zwinkels heeft de audiotour in izi-TRAVEL gepubliceerd.

De wandeling is ongeveer 6,5 kilometer lang en duurt bijna 2 uur. De nummering van de wandeling begint op de brug over de Rijnsburgersingel bij het Museum Volkenkunde, maar je kunt hem beginnen waar je wilt. Dus ook waar je vorige keer gebleven bent. Het beste is om de aangegeven looprichting te volgen: 'tegen de klok in'.

De wandeling wordt gemarkeerd speciaal ontworpen iconen van dieren en planten in opvallende kleuren. Je zult ook zien dat aan het begin en het eind van een parkdeel gestileerde "poorten" staan met daarbij een informatiebordje informatie over dát stuk van het Singelpark.

Tot slot een paar praktische tips:

TIP1: Download de wandeling naar je telefoon op een plaats met een goede Wifiverbinding. Dat voorkomt hoge datakosten.

TIP2: Open de tour pas op de plek waar je wilt starten; dat voorkomt dat hij locaties overslaat.

TIP 3: Zet Wifi uit en wandel met 3G of 4G.

TIP 4: Volg steeds met de gps-stip de blauwe lijn op het scherm. Dan kun je niet verdwalen.

TIP 5: Als je de route later nog een keer wilt lopen, is het nodig dat je op het beginscherm van de app "de voortgang van de rondleiding" reset.

Wie gebruik maakt van de gedrukte versie van deze wandeling volgt de zwarte lijn op bovenstaand kaartje.

De Vrienden van het Singelpark wensen je een hele fijne wandeling.

1. **De Rijnsburgersingel**

Hier stond van 1632 tot 1867 de Rijnsburgerpoort. De Rijnsburger boeren, Katwijkse vissersvrouwen en anderen die hier met koopwaar de stad binnenkwamen, moesten bij een soort belastingkantoortje op de brug invoerrechten betalen.

2. **Het Museum Volkenkunde**

Tot begin vorige eeuw was dit het Academisch Ziekenhuis van Leiden. Sinds 1937 is hier het Museum Volkenkunde gevestigd, een van de oudste én belangrijkste volkenkundige musea ter wereld. Je vindt hier meer dan 240.000 voorwerpen en 500.000 audiovisuele bronnen! Bij Café Abel kun je tijdens openingsuren van het museum iets eten of drinken.

Geen stad in Nederland heeft trouwens zoveel boeiende musea als Leiden. Een verrassend en gevarieerd aanbod van natuur, kunst, cultuur en historie.

Als het museum open is kun je via de museumtuin langs de Morssingel naar locatie 4 lopen.

Achter de loods voor de Waka boten is sinds het voorjaar van 2019 de nieuwe Kweektuin van de Vrienden van het Singelpark. Daar worden planten opgekweekt om ze later elders in het park neer te zetten. We onderhouden ook een deel van de Tuin van Volkenkunde.

Als het Museum Volkenkunde gesloten is, kun je verder lopen via de 1ste Binnenvestgracht.

3. **De Morspoort**

Dit is de Morspoort, een van de twee overgebleven stadspoorten van Leiden. Morsch betekent moeras: buiten deze toegangspoort was namelijk een drassig weidegebied. De bouwstijl was voor die tijd ouderwets te noemen. Architect Van der Helm gebruikte de Hollandse renaissancestijl. De koepel was wel weer modern. Het is mogelijk dat Van der Helm koos voor een ouderwets ontwerp omdat dat beter aansloot bij de andere gebouwen in deze wijk, zoals de Stadstimmerwerf en de Rijnsburgerpoort. Het stuk Rijn dat even verderop stroomt, heet het Galgewater omdat verderop richting Katwijk de galgen langs de Rijn stonden.

Loop langs de Morssingel en je arriveert via wat hekjes in Park de Put. De vaste planten die je in de borders ziet staan werden op een gezamenlijke plantdag van de bewoners en de Vrienden in de grond gezet. Bij de keuze van de soorten en de kleuren heeft men zich laten inspireren door

Nederlands-Indië. In het parkje staat een monument ter herinnering aan die tijd.

4. **Molen De Put**

Het parkje is vernoemd naar de standerdmolen, die in 1619 daar door Jan Janszoon Put werd gebouwd. Bijna 20 jaar later brandde hij echter af. Pas in 1729 werd er een stenen stellingmolen gebouwd: De Corenbloem genaamd. Deze werd in 1817 gesloopt vanwege de bouw van de Morspoortkazerne. Bij het slopen daarvan werden de funderingen ontdekt van het 8hoekige bolwerk, waarop de eerste molen had gestaan. Besloten werd om op het gerestaureerde bolwerk een replica neer te zetten van de molen van Put. Dat gebeurde in 1987.

5. **De Rembrandtbrug**

Je loopt over de prachtige Rembrandtbrug. Hij werd in 1983 gebouwd als replica van de brug die daar al in de 17de eeuw werd gebouwd maar in 1817 werd gesloopt. Je ziet rechts een opvallend wit gebouwtje. Dat was de ziekenboeg van de Kweekschool voor de Zeevaart, waar je straks langs komt.

6. **Rembrandtpark**

Je loopt het Rembrandtpark in. Vernoemd naar de beroemdste Leidenaar: Rembrandt van Rijn. Aan de Weddesteeg stond het huis, waarin hij werd geboren en opgroeide als kind van een groot molenaarsgezin. Het huis is helaas gesloopt. Ter herinnering aan de jonge Rembrandt maakte de Duitse kunstenaar Stephan Balkenhol een kunstwerk.

Lopend over het pad langs het water zie je ter hoogte van de woonboten rechts de opgemetselde resten van de (ronde) oude Pelikaanstoren met stukken van de aansluitende stadsmuren. Vanuit dit verdedigingswerk werd het Galgewater gecontroleerd.

7. **De Kweekschool voor de Zeevaart**

In het Rembrandtpark zie je de voormalige Kweekschool voor de Zeevaart. Opgericht met steun van Prins Hendrik om jongens uit arme Leidse gezinnen een kans te geven om matroos bij de Koninklijke Marine te worden. Zij werden de Jantjes van Leiden genoemd. In het Galgenwater zou een heuse kanonneerboot hebben gelegen om te kunnen oefenen. Voor hetzelfde doel stonden er in het park ook 2 hoge scheepsmasten

8. **Het Leidsch Dagblad**

Steek bij de zebra het Noordeinde over, en loop vervolgens door de poort naar het 2de deel van het Rembrandtpark.

Rechts, aan de overkant van de Witte Singel, staat het voormalige gebouw van het Leidsch Dagblad. Het werd in 1916-1917 speciaal voor de redactie en drukkerij ontworpen door architect Dudok. De hanen aan de buitenzijde van het gebouw verwijzen naar het nieuws dat in alle vroegte wordt verspreid. Het aardewerk aan de zijkanten van de hoofdingang verbeelden de werkzaamheden van de journalist: spreken en schrijven. De ramen in de grote zaal beneden tonen drie aspecten van de krant: kritiek, nieuws en advertentie. In de 'tjidingzaal' kon het publiek het laatste nieuws alvast lezen. Het geheel is nu in gebruik door de Rechtbank en de Reclassering.

Je loopt door een prachtige tuin en gaat de nieuwe Aeldisbrug (Brug van Ouderdom) over om direct na de brug linksaf te gaan en langs de Groenhazengracht verder te lopen. In de middeleeuwen bestemde het stadsbestuur dit wijkje tot hoerenbuurt. Prostituees werden ook wel (dak)haasje genoemd. Naar een van hen, Groen Haasje, is deze gracht dan ook vernoemd.

Aan je rechterhand zie je de monumentale Doelenpoort uit 1645 Het ontwerp was van de stadsbouwmeester Arent van 's-Gravesande, die in Leiden ook de Marekerk en de Lakenhal ontwierp. .

Ga gerust even op de brug staan om hem goed te bekijken.

9. De Doelenpoort

Via deze poort kreeg je toegang tot de Sint Joris- en de Sebastiaandoelen. Het oefenterrein van de twee Leidse 'schutterijen'. Gewapende burgers om de stad te verdedigen in oorlogstijd maar speelden ook een belangrijke rol bij het handhaven van de openbare orde. De beeldengroep op de Poort stelt Sint-Joris voor die de Draak verslaat. In 1798 werden de schutterijen opgeheven en werd hier de Doelenkazerne gebouwd. Een geschenk van Koning Lodewijk Napoleon voor de Buskruitramp in 1807. In 1980 kreeg het gebied een dubbele bestemming: Er kwamen woningen en gebouwen voor de Universiteit.

Je loopt langs de Doelengracht met aan de overkant een paar prachtige geveltjes en gaat linksaf de Doelensteeg in.

10. Het Eva van Hoogeveen hofje

Eva van Hoogeveen stamde uit een gegoede familie en legde in haar testament vast met haar geld een hofje zou worden gesticht "voor eerlycke vrouwpersonen, tenminste 40 jaren out, en geen man hebbende". En zo geschiedde. De huisjes mogen - nog steeds - slechts door één persoon worden bewoond, en wel van het vrouwelijk geslacht en ouder dan 40 jaar.

In de prachtige trapgevel is haar familiewapen te zien: een schaap. Het komt ook terug als bekroning van de pomp op de binnenplaats. De familie van Eva verdiende het geld namelijk in de lakenhandel.

Het hofje had overigens wel een vreemde regel: de dames waren verplicht om zich minstens één keer per maand te wassen. Er waren ooit twee pompen te zien: één met regenwater, één met grondwater. Grondwater was schoner. Het hofje wordt op dit moment bewoond door ouderen en jongeren.

Bij het Rapenburg ga je rechtsaf.

11. Het Rapenburg

Het Rapenburg is met recht de mooiste gracht van Nederland. Deze gracht werd niet lang na 1200 gegraven om de nog jonge stad Leiden goed te kunnen verdedigen. In de 17de eeuw groeide de gracht uit tot de belangrijkste en meest chique gracht van de stad. Hier woonden rijke handelaren en beroemde hoogleraren, zoals arts Herman Boerhaave aan nummer 33. Deze 'notabelen' lieten er fraaie herenhuizen bouwen. Volgens sommige 18de-eeuwse aardrijkskundigen was het Rapenburg zelfs het mooiste plekje ter wereld!

12. Het Academiegebouw

Het Academiegebouw werd in 1516 gebouwd als kapel van het aanpalende Dominicanessenklooster na Leidens Ontzet door Willem van Oranje geconfisqueerd en aan de stad geschonken om er een universiteit te stichten voor de opleiding van de eigen geestelijken.

In het rijksmonument worden colleges gegeven en het wordt gebruikt voor afstudeerplechtigheden, oraties en promoties. Je vindt er ook het zogeheten Zweetkamertje. Vroeger wachtten afstudeerders hier de uitslag af. Geslaagd? Dan mocht je je handtekening op de muur zetten. Die van Winston Churchill, Nelson Mandela, Beatrix en Willem-Alexander staan er ook!

Als aan het Rapenburg het hek is gesloten, loop je verder over het Rapenburg naar de Kaiserstraat en daarna naar locatie 15.

Als het hek open is, loop je rechtdoor naar de binnentuin van de Hortus botanicus.

13. De Hortus botanicus

De Hortus botanicus Leiden werd in 1590 gesticht en is de oudste botanische tuin van Nederland. De Universiteit Leiden legde de tuin aan om hier geneeskrachtige planten te kunnen bestuderen. Op dat moment nog onbekende planten als tulpen en later tomaat, tabak, maïs en aardappel werden aangeplant en kregen daardoor bekendheid in Noord-Europa. Ook het *klootjesvolk* mocht de tuin bezoeken, wat in die tijd zeker niet gebruikelijk was!

Komend door de stenen poort zijn er 2 mogelijkheden om de route te vervolgen:

1. Je kiest voor een uitgebreid bezoek aan de Hortus met de Museumkaart of je koopt een toegangkaartje bij de kassa. Je loopt langs de Witte Singel om de Oude Sterrewacht heen en verlaat de Hortus via een draaihek. Let op: Eenmaal buiten het hek, kan je niet meer naar binnen!

Direct na de brug neem je rechtsaf het pad langs de singel. Aan het eind steek je de Kaiserstraat over naar de Boisotwal.

2. Je volgt de blauwe lijn en loopt langs het grote bruine P.J. Vethgebouw. Vlak voor het bruggetje ga je linksaf en loop je door een soort van tunnel naar de 5de Binnenvestgracht. Luister in de passage even naar "Fluisterende Wind" van de kunstenaar van Edwin van der Heide.

Volg de blauwe lijn.

NB: Rolstoelers gaan via de Zegersteeg naar de Kaiserstraat en gaan daar rechtsaf. Bij de brug linksaf de Boisotkade op.

Anderen gaan aan het eind een trapje op.

14. De Oude Sterrewacht

Staande op de brug zie je rechts de gebouwen van de Oude Sterrewacht met op de voorgrond een van de koepels waaronder een sterrenkijker staat.

De Oude Sterrewacht (zonder n) is al eeuwen een begrip in Leiden. Opggericht in het begin van de 17e eeuw als onderdeel van de universiteit kwam in 1861 het huidige gebouw gereed op het terrein van de Hortus. Sindsdien heeft de sterrenwacht meerdere uitbreidingen gekend.

Loop verder langs de Witte Singel; steek de Kaiserstraat over en loop de Boisotwal op

15. Het Regionaal Archief

Het monumentale gebouw aan je linkerhand op de Boisotkade is eind 1800 – in een aan de Neogotiek verwante stijl - gebouwd als gemeentearchief van Leiden, met een legaat van de lakenfabrikant A.J. Krantz. Als dank kreeg hij een buste tegen de gevel van het gebouw.

Hier liggen de archieven van en over de stad Leiden en van inmiddels een aantal omliggende gemeenten. In 1996 is aan de rechterkant een aanbouw toegevoegd. De hoofdingang is voorzien van een kunstwerk van de Leidse kunstenaar Jan Kleingeld: "Wie zoekt wat zich hier laat vinden zal blijven".

16. De Pilgrim Fathers

Vlak voor de Korte Vlietbrug is links een klein paadje naar beneden. Loop daar even heen. In 1609 kwam in Leiden een groep Engelse vluchtelingen aan, die in eigen land hun (nogal strenge) protestantse geloof niet vrij konden uitoefenen. Ze werden Pilgrims genoemd.

Toen zij vreesden ook in Leiden gevaar te lopen, vertrok een deel van hen in 1620 hier vandaan via de Vliet, Delfshaven en Plymouth naar Boston in de Nieuwe Wereld: Amerika. Daar zouden zij later gezien worden als de grondleggers van de Verenigde Staten. Een aantal Amerikaanse presidenten heeft Leidse Pilgrims als voorouders, waaronder Franklin Delano Roosevelt, vader en zoon Bush en ook Barack Obama, wiens voorouders in Leiden aan het Pieterskerkhof woonden. Vanaf hier begon hun bootreis naar Delfshaven en vandaar met de Mayflower naar Amerika.

Aan de waterkant staat een beeldje dat herinnert aan het vertrek van de Pilgrim Fathers. Het kunstwerk van Gert van der Woude verbeeldt de stap naar een onzekere toekomst. De namen van de vertrokken Pilgrims staan vermeld op de grote steen.

Toen in 2020 werd gevierd, dat de Pilgrim Fathers hier 400 jaar geleden zijn vertrokken, is rond het monumentje door de Vrienden van het Singelpark een Pilgrim tuin aangelegd. Aan één kant van het pad staan Europese en Amerikaanse planten die ook in de 17e eeuw voorkwamen. Aan de kant van het water ligt een kruidenveld met daarin verplanten, keukenkruiden en medicinale planten.

Leiden wordt nog steeds 'de stad van vluchtelingen' genoemd.

17. Korte Vlietbrug

Ga even staan op de Korte Vlietbrug en kijk rond. Tijdens het beleg van Leiden in 1574 bestond niets van wat je ziet aan gebouwen. Ook de brug niet, waarop je staat. Wat wel bestond was de Vliet, een klein riviertje dat stroomde vanuit het moerasland naar het Rapenburg, dat toen de grens was van de oude stad. Het riviertje, waarover op 3 oktober 1574 de Geuzen de stad invoeren met haring en witte brood voor de uitgehongerde bevolking. Hetzelfde riviertje waarover in 1620 de Pilgrim Fathers Leiden ontvluchtten.

Om Leiden te ontzetten besloot Willem van Oranje de dijken van Zuid-Holland door te steken om het omringende land onder water te zetten. Dankzij een gunstige wind werden de Spanjaarden door het wassende water verdreven. Als bewijs ervan trof de jonge Cornelis Joppensz buiten de stad in een inderhaast verlaten Spaans kampement een pot vol - nog warme - "hutspot". *Leidens Ontzet* wordt nog ieder jaar op 3 oktober groots gevierd en natuurlijk eten alle Leidenaren dan hutspot, haring en wittebrood.

Je steekt de Doezastraat over. Op de Van Houtwal kan je het beste over de brede stoep blijven lopen. De hele kade gaat de komende jaren op de schop. Het wordt aantrekkelijker voor Singelparkwandelaars en minder aantrekkelijk voor het autoverkeer. Veel parkeerplaatsen zullen verdwijnen.

18. De Muurtoren Oostenrijk

De muurtoren Oostenrijk is een waltoren die stamt uit het eind van de vijftiende eeuw. Het is het enige overgebleven stukje middeleeuwse stadsommuring dat nog bestaat. Vroeger stonden er rond de oude stad 33 muurtorens. De naam is ontleend aan toenmalig stadsheer Maximiliaan van Oostenrijk. De muren zijn wel een tot anderhalve meter dik! Zie je de negen schietgaten, waarmee schutters de aanvallers konden bestoken? De halfronde boog vlak boven de stoep is de bovenkant van de oorspronkelijke toegangspoort. Door de eeuwenlange ophoging van het straatniveau is deze nu volledig onder de grond verdwenen.

Het beste kan je bij de bloemenstal de drukke Lammenschansweg oversteken naar Het Plantsoen.

19. **Het Leidens Ontzet Monument**

Aan het begin van het Plantsoen staat het Monument ter herdenking van 350 jaar Leidens Ontzet.

Het werd in 1924 in aanwezigheid van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik onthuld. Ieder jaar vindt hier op 2 oktober tijdens de taptoe een kranslegging plaats. De taptoe is een bonte optocht van clubs en verenigingen en een eerbetoon aan de Leidse helden van weleer. De dag erna viert Leiden met de koraalzang dat Leiden in 1574 van de Spaanse bezetters is bevrijd. Ook is er het minikoraal met duizenden schoolkinderen die liedjes zingen van toen en ook van nu, zoals het Leidse volkslied *Lalala Leiden* van Jochem Myer.

Achter het monument stond op de plaats van het rioolgemaal ooit korenmolen De Oranjeboom. Hij werd in 1914 afgebroken.

20. **Het Plantsoen**

Het Plantsoen is een negentiende-eeuws stadspark (als werkgelegenheidsproject) aangelegd in de Engelse landschapstijl en gelegen op de voormalige bolwerken langs de Zoeterwoudsesingel. Het eerste ontwerp was van Zocher jr. Het uitgevoerde ontwerp was van stadsarchitect Salomon van der Paauw.

Dit gemeentelijk monument is een geliefde plek om te wandelen, een boekje te lezen of met elkaar een spel te spelen in het gras. Al van begin af aan stond er een volièrre in het Plantsoen. De huidige is er in 1939 neergezet.

21. **De Vijver**

Van oudsher bezat Het Plantsoen al een vijver. In 1863 wordt voor het eerst melding gemaakt van een fontein. In 1998 verdween de vijver, omdat zowel het bassin als het waterleidingsstelsel lek waren. In 2003 nam het Buurtcomité het initiatief voor de terugkeer van een vijver. Het ontwerp sneuvelde vanwege de hoge kosten. In 2012 werd uiteindelijk een vijver met fontein gerealiseerd: duurzaam en dankzij schenkingen van buurtbewoners

Steek bij de zebra de drukke Plantage over en loop via het nieuwe pad naar het geheel nieuw ingerichte Veerplein.

22. **Het Veerplein**

Je komt aan bij de Nieuwe Rijn. Hier bevond zich vanaf 1664 het begin- en eindpunt van de trekschuit naar Utrecht. 55 km lang.

Voor het gebruik van trekroutes voor de trekschuiten verbreedde men vaak bestaande sloten en kanalen. Doorgaans werden de kanalen zo'n 20 meter breed en enkele meters diep gemaakt. Naast het kanaal werd een jaagpad aangelegd waarover het trekpaard liep. Deze trok de vaak zeer luxe trekschuit door het water. De ruiter op het paard noemde men 'jagertje' of 'snikjong'. Vaak was hij de zoon van de schipper. Het paard trok of 'jaagde' het schip voorwaarts. Een trekschuit voer ongeveer 7 kilometer per uur. Regelmatig moest van paard of loopoever worden gewisseld. Trekschuitroutes zijn vaak te herkennen aan afgeronde brugleuningen. Om haakse bochten te kunnen maken werd gebruik gemaakt van een rolpaal.

In september 2020 is de Hapynionbrug (Brug van Geluk) in gebruik genomen. Rolstoelers zullen helaas gebruik moeten blijven maken van de verder gelegen Rijnbrug. Zij gaan daar linksaf en lopen langs de Nieuwe Rijn terug naar de Kaarsenmakersstraat.

23. **Het Cathrijn Jacobsdochterhof**

Vanaf het einde van de vijftiende eeuw werden in Leiden hofjes gesticht. Rijke burgers lieten ze vanuit Christelijke naastenliefde bouwen voor de armen. Inmiddels zijn het geliefde plekken om te wonen! Dit is op papier één van de oudste hofjes, gesticht in 1598 door Cathrijn Jacobsdochter. Het hofje kwam echter pas gereed in 1930, in de nu zo populaire 'jaren dertig stijl'. In veel Leidse hofjes kunt je even binnen kijken. In dit hofje is dat niet mogelijk.

U komt nu aan in het nieuwe Lakenpark. Echte Leidenaars zullen het hier niet herkennen.

24. **De Zangeres zonder Naam**

Voorbij het nieuwe verpleeghuis staat een grote lange houten bank. Ter herinnering aan De Zangeres zonder Naam, die als Mary Beij in Leiden werd geboren. Beroemd vanwege haar levensliederen. Een echte meezinger staat in het hout gegrift.

Loop door tot aan de kruising met de Groenesteeg.

25. **Goeie Mie**

Een andere bekende Leidse vrouw was Maria Catharina Swanenburg. Ze woonde in de Groenesteeg en werd Goeie Mie genoemd, omdat ze ouderen en zieken in de buurt verzorgde. In werkelijkheid vergiftigde ze in drie jaar tijd meer dan honderd van haar buurtgenoten van wie er zeker zevenentwintig overleden, maar wellicht waren het er meer dan negentig! Hiervoor gebruikte ze arseen dat ze haalde bij een verhandel, onder het voorwendsel dat ze haar huis ermee van ongedierte wilde zuiveren. Ze deed dit omdat ze uit was op hun verzekerings- en begrafenisfondsen en erfenissen. Ze werd in 1883 ontmaskerd en bracht de rest van haar leven in het tuchthuis door.

Het is nog steeds een raadsel hoe Goeie Mie zo lang ongemerkt haar gang kon gaan, zonder dat iemand argwaan kreeg. Ze staat in het Guinness Book of Records vermeld als de grootste gifmengster aller tijden.

26. **De Begraafplaats Groenesteeg**

Een van de vredigste plekjes in de Leidse binnenstad is de begraafplaats Groenesteeg. Hij werd in 1813 gesticht op een van de bolwerken van Leiden, omdat Napoleon het niet langer goed vond dat er in kerken werd begraven. Hoogleraren, fabrikanten, predikanten, kunstenaars en stadsbestuurders vonden hier hun laatste rustplaats. Zo ligt ook de moeder van Vincent van Gogh ligt hier begraven. Sinds 1975 wordt hier niemand meer begraven. Dankzij de inzet van verontruste burgers is de begraafplaats weer prachtig gerestaureerd.

27. **De Meelfabriek**

Sta gerust even stil om de grootste rotte kies van Leiden te aanschouwen, die langzamerhand verandert in een eigen luxe resort in de stad van Leiden. De stoommeelfabriek werd in 1884 gebouwd maar steeds verder uitgebreid. Op zijn hoogtepunt werd hier elke dag 1/3 van al het benodigde meel in Nederland geproduceerd. Het graan werd per boot aangevoerd over de aangrenzende singels. De oorsprong van de meelfabriek is onder andere verbonden aan Adriaan Koole, die eigenaar was van korenmolen de Oranjeboom. Na de sloop van de molen is de gevelsteen uiteindelijk terechtgekomen tegen de muur van de meelfabriek aan de Oosterkerkstraat. In 1988 is de fabriek om bedrijfseconomische redenen gesloten.

Het complex is nu een van de belangrijkste overblijfselen van het rijke industriële verleden van Leiden geworden. Aanvankelijke dromen om er een multifunctionele bestemming aan te geven met onder meer appartementen, horeca, winkeltjes en kunstgaleries lijken nu langzamerhand toch werkelijkheid te worden. Het is een historisch herkenningspunt in de stad en maakt deel uit van het Nederlandse

industriële erfgoed.

Komend uit het Lakenpark steek je de Oosterkerkstraat over en loop je verder over een nieuw pad tussen een nieuwe woontoren en de oude laagbouw van de meelfabriek. Volg de blauwe lijn. Links zie je de contouren van fraaie tuin boven op de parkeergarage. Het ontwerp is van Piet Oudolf.

28. Leidse kletsoppen

Over meel gesproken... Leienaars hebben als bijnaam kletsoppen, vernoemd naar het bekende koekje dat in Leiden z'n oorsprong vindt. Het verwijst helaas naar de hoofdzieke schurft, waar de brokkelige koekjes aan doen denken en de arme Leienaars vaak aan leden. Burgemeester Henri Lenferink heeft de kletsop in 2014 tot officieel Leids product benoemd.

29. Het Ankerpark

Na het bruggetje ben je aangekomen in het Ankerpark. Aan de oever van de Zijlsingel werd in 1659 de Asschuur gebouwd. Het was een vrij groot gebouw waar de karrenlieden en as-ophalers het ingezamelde afval opsloegen en sorteerden om het gescheiden te kunnen doorverkopen. De apothekers kregen de fijnste as, die werd gebruikt in middeltjes om de bruinkleuring van de huid te verminderen. De wat grovere as werd vanwege de potas gebruikt als grondstof voor het vervaardigen van zeep door de in Leiden gevestigde zeepziederijen. De meest grove as werd als meststof gebruikt op de rozenkwekerijen. Houtskool ging naar de smederijen. De Asschuur moest in 1889 plaatsmaken voor de Grofsmederij, waar tot 1978 grote ankers, kettingen en spoorstaven werden gemaakt. Vandaar de naam Ankerpark.

Na de sloop is een park aangelegd in de vorm van de oude vestingwal. Met een dubbele rij kastanjes als singelbeplanting.

In 2020 is het hele Ankerpark opnieuw ingericht. Er zijn beelden neergezet van de Leidse kunstenaar Frans de Wit.

Op de nieuwe Loviumbrug (Brug van Liefde) heb je zicht op de passantenhaven van Leiden. Om de boten allemaal te kunnen laten binnen- en uitvaren is de Loviumbrug beweegbaar uitgevoerd.

30. De Haven

De Haven is de enige gemeentelijke passantenhaven. Hier vertrekken ook de grote rondvaart- en feestboten naar de Kagerplassen. Je ziet hier het voormalig havenkantoor van De Leidsche Stoombootmaatschappij 'De Volharding'. Deze werd opgericht in 1852 en verzorgde eerst lijndiensten naar Amsterdam en later naar Gouda, Rotterdam en Uithoorn. Aan het stoomboottijdperk kwam in 1930 een einde. Na lange leegstand heeft het een restaurant geworden.

31. De Zijlpoort

Een van de twee nog bestaande stadspoorten is de Zijlpoort. Hier stroomt de Oude Rijn de stad binnen. Lang geleden werd in de poort vergaderd door de Rederijkers, later kwam er een school voor arme kinderen en in de negentiende eeuw werden er stadsgoederen opgeslagen. Boeren moesten hier accijns betalen als zij hun waren op de markt wilden verkopen. Deze accijnzen vormden de belangrijkste inkomstenbron van Leiden. Nu is er een horecagelegenheid gevestigd en kun je er ook trouwen!

32. De Begraafplaats Zijlpoort

Je loopt in de richting van Katholieke Begraafplaats Zijlpoort, die in 1828 in gebruik is genomen op het voormalige bolwerk bij de Zijlpoort. Net als begraafplaats Groenesteeg is ook deze aangelegd, omdat er niet langer in kerken mocht worden begraven. De begraafplaats is als enige nog steeds in gebruik in de binnenstad. De kapel op de begraafplaats is een rijksmonument.

Je volgt het pad langs het witte gebouw komt na een brug aan in het volledig vernieuwde

Blekerspark.

33. **Het Blekerspark**

Het Blekerspark heeft een interessante geschiedenis. Het behoorde tot de industriële terreinen aan de boordrand van de binnenstad. Het lage deel was ooit een haven en een losplek voor boomstammen. Er stond ook de stadskledenklopperij, ja echt, op de plaats van het huidige speeltuig. Lange tijd was de Gemeentewerf hier gevestigd. En, nog moderner, er was in de 19e eeuw bij de Herenbrug een open zwemplaats in de Herensingel. De oorsprong van de naam is niet duidelijk. Voor de hand ligt een verwijzing naar de bleekvelden uit de textielindustrie, ware het niet dat die bedrijven vroeger juist buiten de singels lagen.

Het saaie park is in 2021 helemaal opgeknapt met veel aandacht voor water (een speeltuin en een paddenpoel) en voor planten met een link naar Japan en China. Sta even stil bij de kleine Ginkgo boom.

Komend uit het Blekerspark ga je de nieuwe Wisenniabrug (De brug van Wijsheid) over.

34. **Het Huigpark**

Je loopt nu het Huigpark in, op oude kaarten het Grootte Bolwerk geheten. Later kreeg het de naam Armenbolwerk, omdat daar sinds begin 1800 alle Leienaren begraven werden, die geen geld hadden om een nette begraafplaats te bekostigen. Bijna 50.000 Leidse burgers zijn er begraven; van kinderen tot volwassenen, veelal overleden als gevolg van armoede, ziekte, cholera of door de gifmengsels van Goeie Mie. Dit Armenbolwerk was daarmee een weerspiegeling van de sociale misstanden in het 19de-eeuwse Leiden.

Stichting het Leids Wevershuis wilde de herinnering aan het verleden van de gewone Leenaar graag levend houden, en heeft daarom de kunstenares Jacqueline Ravelli gevraagd met dat thema een kunstwerk te maken. Het werd een gedenkbank met de contouren van de wevershuisjes, waarin de armen woonden en werkten. Neem plaats en laat de geschiedenis even in je doorwerken.

35. **Ambachtsplein (Het Energiepark)**

Via de blauwe lijn kom je op het nieuwe Ambachtsplein, dat weer deel uitmaakt van het nieuwe Energiepark op het voormalige Papegaaibolwerk, dat na het afgraven van de verdedigingswallen ook eerst als begraafplaats is gebruikt. De graven werden geruimd toen hier in de 19de eeuw de industrialisatie van Leiden begon. Kijk even links in de border naar de modern uitziende kiosk, die als portiersloge fungeerde bij de hoofdingang van het energiebedrijf aan de Maresingel.

Op het Ambachtsplein hebben zich in de oude panden inmiddels 2 nieuwe ambachtelijke bedrijven gevestigd.

Volg de blauwe lijn en ga rechtsaf de Langegracht op.

36. **De Leidse Vuilverbranding**

Op de hoek aan je rechterhand zie je de voormalige Vuilverbranding van Leiden. Hij werd in 1913 gebouwd, waarschijnlijk onder supervisie van Willem Marinus Dudok, destijds plaatsvervangend directeur Gemeentewerken.

Het pand is een fraai en goed bewaard gebleven voorbeeld van een fabrieksgebouw uit het begin van de vorige eeuw. Het moest niet alleen doelmatig zijn maar er ook mooi uitzien. Het hoofdgebouw lijkt wat op een kasteel, met torens op de hoeken en kantelen. Het metselwerk onder de daklijst is sierlijk, de raampartijen hoog en symmetrisch, geaccentueerd met groene geglazuurde steentjes. De Vuilverbranding werd al in 1929 buiten gebruik gesteld omdat de capaciteit onvoldoende was.

37. **Het Energiepark**

Ga hier rechtsaf het voormalige Papegaaibolwerk op.

Over dit nieuwe deel van het Singelpark valt veel te vertellen. Loop gerust helemaal naar de Maresingel om de audio af te luisteren.

Toen de aanwezige stadswallen overbodig waren geworden en konden worden afgegraven, werd hier in 1632 eerst een grote korenmolen gebouwd, de Papegaaï genoemd. In 1726 moest hij plaats maken voor de aanleg van (alweer) een begraafplaats. Die moest vervolgens aan het einde van de 19de eeuw wijken voor de grote industrialisatie van Leiden.

Die startte in 1848 hier met de bouw van de eerste gemeentelijke (water)gasfabriek van Nederland. Het Leidse stadsgas liep via een nieuw aan te leggen netwerk naar straatverlichting en de huishoudens. Later werden ook omliggende dorpen op dit gasnetwerk aangesloten. Er werd een Gemeentelijke Gas- en Lichtfabriek opgericht.

De gasfabriek werd in 1905 uitgebreid en gemoderniseerd. Aan de overkant van de Maresingel werden extra gashouders geplaatst. En op de Hooigracht werd een toonzaal van gasapparatuur ingericht.

Voor de opwekking van stroom werd in 1907 aan de Langegracht de eerste elektriciteitscentrale gebouwd, die in 1953 werd vervangen door de huidige. In dat jaar werd de grote schoorsteen gebouwd. Heel bijzonder is de tulpenkop.

Toen in 1967 werd overgestapt op aardgas werd de gasfabriek gesloten. De centrale stapte over op aardgas. De belangrijkste functie van de centrale nu is nog het leveren van warm water voor de stadsverwarming. Leiden is op zoek naar andere warmtebronnen.

De wat vervallen gebouwen van de gasfabriek langs de Maresingel staan te wachten op een nieuwe bestemming. Daarover wordt al jaren gepraat.

38. **De Nieuwe Energie**

In dit gebouw was de Sajatfabriek Clos & Leembruggen gevestigd. Een spinnerij, waar sajete werd gemaakt, een sterk garen uit korte wol vezels. Nu een bruisende verzameling van bedrijven, vergaderlocatie, restaurant en daklozenopvang. Modern en stijlvol gerenoveerd met behoud van de industriële sfeer van toen. Deze stenige 3de Binnenvestgracht zal letterlijk worden opgefleurd met geveltuinten om het Singelpark te verbinden.

39. **De Warmonderbrug**

Je staat nu op de plaats waar vroeger de Marepoort was. Het was ook een waterpoort. De contouren zijn nog zichtbaar in het plaveisel. Aan de overkant van de Rijnsburgersingel zie je de Haarlemmertrekvaart. Hier was vroeger de aankomst- en vertrekplaats voor trekschuiten tussen Haarlem en Leiden; door de Bollenstreek. De vaart is in 1657 in acht maanden tijd gegraven. Op de Warmonderbrug zie je het kunstwerk Heen en Weer van de Leidse kunstenaar Jan Kleingeld, die de geschiedenis van deze locatie verwoordt.

Volg de blauwe lijn.

40. **De Lammermarkt**

Aan het eind van de Marepoortskade heb je ruim zicht op de vernieuwde Lammermarkt. Een stenige vlakte zonder een markt; zonder schapen en zonder koeien. Zonder de stank van urine. En ook zonder het handklap van de boeren. Maar nog steeds aan de voet van de imposante Molen de Valk. De tuin rondom de molen is ook ontworpen door de inmiddels wereldberoemde Piet Oudolf.

Van achtereenvolgens een oud vestingbolwerk, een algemene (deels Joodse) begraafplaats, de Leidse veemarkt, en een lelijk plein vol met auto's, is het nu een autovrije plek bovenop een 20 meter diepe parkeergarage, die zeker een bezichtiging waard is. Niet alleen vanwege het indrukwekkende ondergrondse bouwwerk maar ook vanwege de kunstwerken van Tom van der Heyden.

Vol de blauwe lijn langs het water tot aan de brug. Daar steek je de drukke (!!) Molenwerf over, waarna je het pad langs de singel vervolgt. Je komt langs het Oorlogsmonument 1940-1945.

41. Molen de Valk

Het Stedelijk Molenmuseum de Valk is gevestigd in de prachtige authentieke stellingkorenmolen uit 1743. Ooit stonden er 19 molens op de wallen van Leiden. De Valk kent zeven verdiepingen die toegankelijk zijn voor het publiek. Het is een markant punt in Leiden en op 3 oktober het centrum van de Leidse Kermis.

42. Kiekjes maken

In het gras zie je een camera op statief. De Leidse fotograaf Israël David Kiek had hier zijn atelier. Kijk door de camera heen en draai aan de rechterknop. Dan zie je enkele replica's van zijn foto's. Echte 'Kiekjes'!

Je bent weer terug bij het beginpunt. Wij hopen dat je een boeiende wandeling hebt gemaakt. Eventuele suggesties of tips ontvangen wij graag op communicatie@singelpark.nl.

Wil je ons werk steunen door Vriend te worden, meld je dan aan op www.singelpark.nl

Versie 5.1 oktober 2023